

TANULMÁNYOK

Pethő Hunor¹

Aranyosrákos népessége a 19. században²

Tanulmányomban egy kisebb unitárius felekezetű település, Aranyosrákos 19. századi népesedési adatait mutatom be. Aranyosrákos Kolozs megye déli határának közelében terül el, Várfalva község része. Az Aranyos folyótól délre terül el, annak harmadik teraszán, és átszeli a Rákos-patak, melynek vízgyűjtő medencéje a Székelykőtől és Hidastól az Aranyosig terjed. Az Erdélyi Szigethegység keleti oldalán lévő Borrévi-szoros közelében fekszik. Légvonalban a Tordai-hasadék és a Torockó melletti Székelykő között félúton található Várfalva és Aranyosrákos.

A két falu 1966. évi egyesítése után a település hivatalosan Várfalva, románul Moldovenesti-ként tartják számon. A falu alapítása – Aranyosszék más településeihez hasonlóan – a II. András elrendelte Kézdi környéki székelyek betelepítéséhez vezethető vissza,³ de az adománylevelekben ennek ellenére sem 1291-ben, sem pedig 1313-ban nem szerepel a falu.⁴ Előneve, hasonlóképpen több aranyosszéki településhez, az Aranyos folyóra utal, nevét pedig Orbán Balázs szerint a Csíkrákosról idetelepültek egykori lakhelyéről, valószínűbb azon-

¹ PETHŐ Hunor (1992, Aranyosrákos) levéltáros, kutató. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem és Filozófia Karán 2011–2014 között levéltárosi alapképzésen, majd 2014–2016 között a Kulturális örökség kutatása és hasznosítása magiszteri képzésen vett részt. Jelen tanulmány a 2014-ben megvédett magiszteri dolgozatának átdolgozott változata.

² E helyen is köszönetet szeretnék mondani mindazoknak, akik a tanulmány megírásában segítettek munkámat, útbaigazítottak. Köszönöm tehát dr. Pál Judit szakmai vezetőtanárnak, dr. Sipos Gábor és Molnár Lehet levéltárosoknak, Fodor Attila néprajzkutatónak, az RNLKMI munkatársainak, és mindazoknak akiket itt név szerint nem említettem.

³ Lásd bővebben: BENKŐ Elek, *A középkori Székelyföld I*, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Régészeti Intézet, 2012, 394.

⁴ ORBÁN Balázs, *Aranyosszék havasalji része = Uő, A Székelyföld leírása*, Pest, Panda és Frohna, 1868. <http://mek.oszk.hu/04800/04804/html/202.html> (letöltve: 2014. május 15.)

ban, hogy a Rákos patakról kapta. Először 1357-ben Rakus, később 1524-ben Rákos néven jelenik meg a forrásokban.⁵ 1876-ig Aranyosszékhez, majd a trianoni békeszerződésig Torda-Aranyos vármegye torockói járásához tartozott. A két világháború között Kolozs megye e délnyugati települése Torda municípiumnak volt alárendelve.

A magyar nemzetiségű, unitárius vallású közösségre vonatkozó anyakönyvi bejegyzéseket kutatva, feldolgozva és azokat elemezve kaptuk a következőkben bemutatott eredményeket. Ez azért is fontos, mert erre a kutatástípusra kevés példát találunk a térségre vonatkozóan,⁶ másrészt a tanulmány nemcsak kimondottan a történeti demográfia kutatóinak szakmai köre fele irányul, általa a tágabb közönség is betekintést nyerhet a falu népesedési viszonyaiba.

A történeti demográfia kutatási módszereit alkalmazva – amely egy múltbeli népesség szerkezetének, népesedési folyamatainak és ezek társadalmi-gazdasági kölcsönhatásainak főként kvantitatív eszközökkel folytatott tudományos vizsgálata – kívánom ismertetni a település 19. századi népességtörténetét, demográfiai mutatóit. A témaválasztáskor többek közt azt is figyelembe vettem, hogy erre a kutatástípusra kevés példa van, nemcsak erdélyi, hanem magyarországi viszonylatban is, ezért tanulmányommal ezek számát is gyarapítani szeretném. A történeti demográfiát – a demográfia tudományán belül – az különbözteti meg a többi kutatási területtől, hogy vizsgálatai egy régebbi népességre, vagy éppenséggel egy „a távolabbi múltban elindult folyamatra vonatkoznak”⁷. Más tudományokhoz (történelem, gazdaságtörténet, hadtudomány, kultúra, de biológia, orvostudomány vagy éppenséggel filozófia) való kötődése miatt a történeti demográfiát egy köztes tudománynak tekintjük, amelyet a természet- és a társadalomtudományok fognak közre.⁸ Ugyanakkor a történeti demográfia módszereinek lendületes fejlődése és elterjedése miatt megállapítható, hogy kevés olyan ága van a társadalomkutatásnak, amely pár évtized alatt ilyen mértékben gyarapította volna eszköztárát. A történeti demográfia forrásait képezik mind a

⁵ Coriolan SUCIU, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, II. București, 1968, 240.

⁶ Lásd: PAKOT Levente, *Szentegyházásfalú népessége, 1728–1914 = Történeti demográfiai évkönyv*, szerk. FARAGÓ Tamás, ÓRI Péter, Budapest, KSH NKI, 2003, 237–270.; MAKLUCZ Attila, *Népmozgalmi folyamatok egy bihari településen (Szentjobb) = Történeti demográfiai évkönyv*, szerk. FARAGÓ Tamás, ÓRI Péter, Budapest, KSH NKI, 2005, 221–235.

⁷ FARAGÓ Tamás, *Történeti demográfia = Bevezetés a társadalomtörténetbe*, szerk. BÓDY Zsombor, Ö. KOVÁCS József, Budapest, Osiris, 2003, 302.

⁸ *Uo.*

népszámlálások, mind a népmozgalmi adatokat rögzítő anyakönyvek. A demográfiai adatokat a polgári házasságkötés, valamint az állami anyakönyvezés elterjedésig kizárólagosan az egyházak rögzítették. Az egyházi anyakönyvezés elterjedése a 14. század végére tehető a római katolikus itáliai területeken. Ezt követően a klerikus jellegű anyakönyvezés a századok folyamán folyamatosan terjedt el Kelet-Európában is. Az anyakönyvezés Erdélyben is hasonló módon, először a katolikus egyházban, később a protestáns egyházakban terjedt el és vált általánossá a 18. század folyamán.

A történeti demográfia historiográfiája az 1950-es években terjedt el. Az azelőtti kutatások csak a települések lakosságszámának alakulásával foglalkoztak, a népesség szerkezetével és népmozgalmi folyamatok alakulásával nem foglalkoztak.

Tanulmányomban a történeti demográfia módszereivel elemzem a település unitárius népességét; elsősorban a termékenységre, házasodásra és a halandóságra vonatkozó feljegyzéseket dolgoztam fel. Fő forrásaim a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán, illetve az Aranyosrákosi Unitárius Egyházközség levéltárában található anyakönyvek voltak. Az anyakönyvi bejegyzések (házasságkötések, születések és halálozások) nem nominatív módszerrel való elemzésével összeállítottam a népességre vonatkozó adatsorokat 1768 és 1913 között. 1768–1785 között keresztelési feljegyzések születtek, majd 1799-től házasságra, keresztelésre és temetésre is vonatkoznak az adatok.⁹

Az egyházközségről

A település középkori népességének felekezete római katolikus volt. A reformációt követően és annak következtében a lakosok az unitárius – akkor még antitrinitáriusnak nevezett – vallást vették fel, amelyet azóta is megtartottak.

„Várfalva anyaegyházközség volt, és az aranyosrákosi leányegyházközséggel egy templommal bírt, egy papot tartottak, iskolájuk és temetőjük is közös volt. Sok kérés után azonban 1629. július 3-án az ádamosi zsinat megengedte ezen eklézsiák különválását, és a várfalvi, valamint rákosi pap között megosztotta az évi 60 forint fizetést.”¹⁰

⁹ A módszerről lásd: ANDORKA Rudolf, *A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal–Népességtudományi Kutatóintézet, 1988 (Történeti Demográfiái Füzetek 4).

¹⁰ *Protocollum Generale Consistorium 1629–1736. I.* MUEGyLt = KÉNOSI TÖZSÉR János, UZONI FOSZTÓ István, *Az Erdélyi Unitárius Egyház Története II.*, Kolozsvár, MUE, 2009, 368.

Az aranyosrákosi unitárius egyházközség tehát a 17. század első negyedében jött létre, Radécus Bálint püspöksége alatt.¹¹ Erre egyrészt azért volt szükségük, mert a papi, kántori és tanítói járulékokat hasonló arányban kérték a rákosiaktól, habár ott a lélekszám kisebb volt és kevesebben is jártak iskolába. Gombási János tanulmányában megemlíti, hogy a szájhagyomány szerint a falu földrajzi szétszórtsága és távolsága Várfalvától vezetett az elváláshoz.¹² Az említett zsinaton a két falut képviselő küldöttség saját érdekeit védte, de mivel a rákosiak fenntartották, hogy képesek saját papot és kántort tartani, így a zsinat végérvényesen kimondta az aranyosrákosi egyházközség létrejöttét.

A zsinati határozatot tett követte, és a lakosok nekiláttak templomot, papi és kántori lakást építeni. Az építkezések adományokból történtek, amit a közmunka egészített ki. A torony déli oldalán elhelyezett kőtábla ma is jelzi, hogy 1652-ben az egyházközség saját költségén építette, vagyis akkor fejezték be. Ugyanebben az évben osztották el véglegesen a két egyházközség különböző javait, birtokait.¹³ Az első templomról kevés a fennmaradt adatunk: „1661-ben Ali pasa pusztításakor a templom a faluval együtt a lángok martaléka lett”¹⁴. A torony keleti oldalán levő megmaradt vakolat mutatja ennek magasságát. A másodikat, amely már magasabb volt, 1793-ban fejezték be, ekkor még zindelyfedéllel ellátva. Az akkori építkezés előzményeként tekinthetünk arra a püspöki vizitációra, amely még 1742-ben újítási munkálatokat rendelt el. Kelemen Lajos a következőképpen idézi ezt: „Aranyosrákos ‘742. januárus 12. Imponáltatik az ecc(lési)-

¹¹ GOMBÁSI János, *Az Aranyosrákosi Unitárius Egyházközség története*, 1957, Aranyosrákosi Unitárius Egyházközség Levéltára, (a következőkben: AUEL), kézirat, 8.

¹² A falu akkoriban a mostanitól délkelet irányba, Eger, Tomál és Bakmnyas helyeken terült el, amelyek többnyire ma már nem lakott területek. Ezek közül az Egernek nevezett falurész maradt meg, amely a Gombási-féle leírásban a falu legrégebbi területeként szerepel („monda után”). „A szájhagyomány még azt is tartja”, hogy a lakosok másik része a tatárjárás idején költözött a mai helyre az Ebrézháza/Obrutháza nevezetű határrészről – az ún. Köveslejtőtől keletre –, amit azért tekinthetünk hitelesnek, mert azt a helyet ma is Ebrézsnek nevezik.

¹³ Az eltelt 32 évben az egyházi vezetőség nem tudta véglegesen elrendezni az osztozkodási gondokat, de az 1652. december 30-án Beke Dániel püspök (1636–1661 között) által keltezett levél véglegesen leszögezte az osztozkodási arányokat, hogy az addig kialakult a faluk lakosai közötti rossz viszony valamennyire megjavult. Ugyanebben a püspöki levélben rendelkeznek arról is, hogy a várfali templom kisebb harangját a rákosiak megkaphassák.

¹⁴ Lásd: PETHŐ István, *Az Aranyos-Rákosi Unitárius Egyházközség története. Pályamunka*, Kolozsvár, 1926, kézirat, AUEL, 7.

ának, hogy templom, papság, mesterség háza körül való ruinákat megépítsék.”¹⁵ Ennek következtében az egyházközség tagjai nekifogtak az épületek felújításához, valamint a templom kibővítéséhez¹⁶, amit Sándor József kőművesre bízta.¹⁷ A templom jelenlegi tornyát 1819-ben építették magasabbra¹⁸, és ekkor fedték először bádoglemezzel. Ez alkalommal emlékeztető írást helyeztek a torony gombjába, amelyre az 1886-os újításkor bukkantak rá.¹⁹ Gombási János tanulmányában kifejti, hogy a tanítói, kántori és lelkészi lakások már a 17. század végén bizonyosan megvoltak, amit Kelemen Lajos tudósítása alapján két levél tartalmával bizonyít.²⁰

Az eddigiekből is kiderült, hogy az egyházközség hívei rendszeresen karbantartották és megújították az egyházi épületeket. Ezen alkalmakról híradást a püspöki vizitációs jegyzőkönyvek adtak.²¹ A főbb építkezések a következő években voltak Aranyosrákoson: 1652-ben a torony, 1767-ben a szószék, 1793-ban nagyobb és erősebb templomépület, 1820-ban magasabb torony (amely ma is áll) és más javítások, 1841-ben a templom körüli kőkerítés, 1847-ben és 1886-ban újítások stb. Az 1818–1820-as felújításra egy vers is keletkezett, melyet Fodor Attila közölt, s amely egy, a templom melletti fenyvesben levő fenyőfáról, és annak meghatározó szerepéről szól:

„Hogy ezen Torony északi oldala mellett 80 Esztendő alatt egy Fenyőfa 8 ölekre fel nevedvén, ezen Torony építtetésére le vágattatott, és ennek Árbotz-

fájává tétettetett, melyen ilyen Irás olvastatik:

Nyoltzvan Esztendőkig e’ Torony Bástyája – Nyoltz öltre nevelt fel mint élettem Dajkája –

De az Ezernyoltzszáz Tizenkilentz tájja – Le metzett, s’ így lettem Tornyom Árbutzfája.

Kies árnyékaért ekkor megfizettem, Mikor Nevelőmnek Nevelője lettem –

¹⁵ KELEMEN Lajos, *Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki egyházvizsgálati jegyzőkönyveinkben 1789-ig*, KerMagy, 3–4(1922), 171.

¹⁶ „...akkora templomot, melynek világa hosszában 10 öl, szélessége 4 öl, magassága a fundamentumon kívül 3 öl legyen.” BIRÓ Barna, *Az aranyosrákosi unitárius egyházközség története. Lelkészképesítő vizsgatanulmány*, Aranyosrákos, 1969, kézirat, 7. (lelőhely: A Magyar Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár)

¹⁷ *Uo.*

¹⁸ „...ezen torony [...] kőfala két német ölelkel fellyebb emeltetett és Pléh fedéllel megfedtetett”. FODOR Attila, *Egy aranyosrákosi toronygombirat*, KerMagy 1(2012), 77.

¹⁹ A toronygombirat szövegét lásd: *uo.*, 71–81.

²⁰ GOMBÁSI, *i. m.*, 1957, 15.

²¹ *Aranyosrákosi Unitárius Egyházközség vizitációs jegyzőkönyve (1755–1833)*, AUDEL.

Éltemben ha többre nem nevelkedhettem – Holtom után sokkal feljebb emelkedtem.”²²

A vizitációs jegyzőkönyvek a hívek mindennapi életéről is gyakran beszámoltak, de tartalmuk mindig kapcsolódott a vallásossághoz vagy a templombajáráshoz. Volt olyan feljegyzés, amely szerint a közösség nagyobb családjainak a templomi ülésrend körül kialakult rivalizálását rendezték, de olyannal is találkozunk, amelyben pénzbírságot írtak elő a templomkerülőknek. Továbbá információkat kapunk a tanulók helyzetéről, és arról, hogy hány fiú és hány lány tanult az iskolában, de panaszokra is van példa, amint azt az 1834-es látogatás alkalmával feljegyezték. Akkor arra panaszkodtak, hogy a járulékok rendszeres fizetésének ellenére a tordai gimnáziumban a tanulókat ún. közmunkára küldték („házak meszelésével s több effélékkel” bízták meg). A jegyzőkönyvbe rendszeresen feljegyezték az egyházi birtokok (erdők, szántók, kaszálók) állapotát, a tanítás menetét, valamint a nyári tanításról szóló határozatokat, de arra is van példa, hogy egy szomszéd falusi asszony gyermektartási járulékot követelt egy rákosi férfitől.²³

Ami az Aranyosrákoston szolgált lelkészeket illeti, az 1683. évig nincsen vonatkozó adatunk, ezt követően időbeni sorrendben a következő lelkészek szolgáltak a gyülekezetben: Újfalvi András, Karácsonyfalvi Ferenc, Hévízi János, Derzsi Mihály, Szentmihályfalvi Péter/István, Serester János, Ekárt János, Lukács György, Ádámosi Ferenc 1768-ig.²⁴ Az 1768-ban beiktatott lelkész és az őt követők is már anyakönyvet vezettek – legalábbis korábbi anyakönyv nem maradt fenn –, ezért velük részletesebben az alábbiakban foglalkozunk.

Adataink forrásai, az anyakönyvek

A demográfiai kutatások alapvető forrásait képezik az egyházi anyakönyvek, főleg a régebbi időkből, amikor állami népszénelásokat nem készítettek, és az állami anyakönyvvezetés (1895) nem volt még elrendelve.

A digitalizált anyakönyveket táblázatban összesítettük. Ezen munka hosszú időt vett igénybe, ugyanis helyenként nagyon nehezen lehetett kiolvasni a megsérült írást, másrészt az egyház ekkor még nem rendelt el egységes anyakönyv-

²² FODOR, *Egy aranyosrákosi...*, i. m., 80.

²³ GOMBÁSI, *Az aranyosrákosi...*, i. m., 65.

²⁴ *Az Aranyosrákoston szolgált lelkészek nevei* = LŐRINCZI Károly, *Az Aranyosrákosi Unitárius Egyházközség története 1629 és 2000 között*, 2001, kézirat, 6.

vezetési formát, így a lelkészek a maguk tudása, elképzelései szerint iktatták az adatokat.

Az anyakönyvek a lelkészek váltakozásával együtt változnak. Egyes lelkészek bővebb információval egészítették ki bejegyzéseiket, míg mások nem tartottak fontosnak mindent beírni egy adott személyről. 1768-nál régebbi feljegyzések nem maradtak ránk, de elképzelhető, hogy már azelőtt is vezették a házassági, kereszteleési és temetési anyakönyveket vagy készítettek valamilyen feljegyzéseket. Erdélyben különben nagyjából ettől az időszaktól maradtak fenn tömegesen anyakönyvek.

Ettől az évtől is csupán a kereszteleési adatok maradtak fenn, amelyek – a falu lakosságához képest – csekély születésszámról tanúskodnak (1768–1780 között összesen 58 kereszteleés volt), elképzelhető tehát, hogy nem jegyezték be minden születést. Amint azt fennebb is említettük, ezt az anyakönyvet Buzogány Mózes akkori lelkész vezette. Az anyakönyv vezetése is tanúskodik arról, hogy a lelkészek hogyan váltották egymást, ugyanis 1780-tól már egy új pap szolgál az egyházközségben. Nem tudjuk, hogy a következő lelkészek vezettek volna anyakönyvet, 1799-ig nincsen erre vonatkozó adatunk. A 19 év alatt két lelkész is megfordult Aranyosrákoson, sepsiszentkirályi Vida Mihály (szolgált 1780–1788 között, aki II. József rendeletére összeírta a település gazdáit és cselédeit)²⁵ és Ferenczi Mihály (1788–1799).²⁶

A tanulmányban tárgyalt nagyrészt 19. századi bejegyzéseket összesen 9 lelkész vezette, amelyek formai és tartalmi szempontból a lelkészek igényességét is tükrözik. A lelkészek kronológiai sorrendben a következők voltak: alsószentmihályfalvi Balla József (1799–1815), aki elkezdte az első teljes tartalmú (házassodás, kereszteleés, temetés) anyakönyvet, Ferenczi Mihály (1815–1832, ő írta 1819-ben a fennebb már említett *Emlékeztető írást*, amelyet a templom javításakor a toronygomba helyeztek), homoródalmási Czike András (1832–1835), árkosi Bihari Sámuel (1835–1849), aranyosrákosi Biró András (1849–1868), valamint aranyosrákosi Létay Máté (1868–1919).

1869-ig az anyakönyvekbe egyszerű módon írtrák be a családokat illető adatokat. 1869-től azonban Létay Máté lelkész új anyakönyvet készített, amelyet rovatolt, így az információk is bővültek. Összehasonlítva más egyházak anyakönyvezési szokásaival, Rákoson kézzel készített táblázatokat használtak és használnak mind a mai napig (a jelenlegi anyakönyveket 1922-ben kezdték el vezetni).²⁷

²⁵ GOMBÁSI, *Az aranyosrákosi...*, i. m., 26.

²⁶ LŐRINCZI, i. m., 6.

²⁷ Pl. a református egyház nyomtatott anyakönyveket készített a 19. század közepétől.

Aranyosrákos demográfiai mutatói

Házasodás

A feljegyzésekben az adatokat a kor szokásának megfelelően mondatokban és nem rovatolva jegyezték. Az anyakönyvben a következő adatok szerepelnek: időpont (év, nap és hónap), a vőlegény neve és a menyasszony neve; ha nem helybeli valamelyik házaspár, akkor származási helyét is feltüntették. A feljegyzés nyelve latin és magyar, az időpontok latinus formában szerepelnek (pl. 3tia 9bris, vagyis szeptember 3.). A század elején a tanúk nevének, a házasulók vallásának (ha nem unitárius), családi állapotának feljegyzésével is találkozunk, amelyek 1833 után általánossá váltak. Példaként a házassági bejegyzésekre idézem az 1833. év első bejegyzését (a nevek rövidítve szerepelnek): „1833dik Esztendőben Házassági szövetségre léptenek a következők: 1ma Kövendi G. M. anno 48 és Ar. Rákosi B. S. anno 28, mind ketten unitáriusok, diebus 9a 16ta et 23 Xbris Anni 1832 proclamattak, és 14ta Januarii Anni 1833 declarattak vagy fassiot tettek az erőltetés nem létéről B. J. és ifj. Cs. S. Regiusok előtt.”²⁸

A házasságkötéseket az aranyosrákosi lelkész 1799-től kezdődően vezette, pontosabban mondva akkortól maradtak fenn erre vonatkozó bejegyzések. Ekkor összesen egy augusztus 6-i, meg két december 26-i házasságkötést jegyzett be, melyek közül az egyik házastárs a szomszédos Várfalváról származott. Az 1799 és 1913 közötti időszakban 592 házasságot kötöttek Aranyosrákoson (lásd a mellékletben az 1. grafikont az évenkénti házasságok alakulásáról), melyből 156 alkalommal (26,3%) történt újránházasodás (özvegy vagy elvált személyek). E számokat összevetve arra a következtetésre jutunk, hogy az aranyosrákosi unitárius fiatalok a 14 év alatt 436 házasságot kötöttek (73,6%). A házaspárok között 33 esetben (5,5%) találkozunk reformátusokkal, illetve 10 alkalommal (1,6%) katolikusokkal is, melyeknél a bejegyzések megemlítik az unitárius vallás felvételét, tehát az aranyosrákosiak vallásilag egy erősen endogám közösség voltak (más vallású házastársak – katolikus és református – aránya 7,1%). 33 alkalommal (5,5%) találkozunk az „újaraszt” megnevezésű házastársakkal, melyet Mária Terézia és II. József cigányrendeleteiben használtak – ezzel szerették volna elősegíteni a cigányok polgárosodását. Ami a házaspárok családi állapotát illeti, természetesen a legnagyobb számarányban a hajadonok és a nőtlen ifjúlegények voltak.

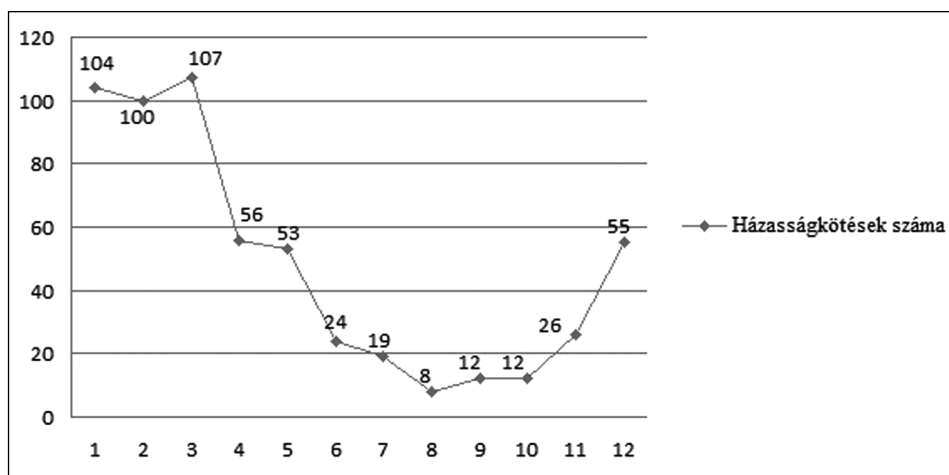
Az évi ingadozás jelentős: a bejegyzések szerint a legkevesebb, egy házasság 1801 és 1808-ban; a legtöbb, 13 pedig 1879 és 1885-ben. Ezek az arányok enyhén befolyásolták a következő év vagy évek születésszámának alakulását is. Az évi átlagos házasságkötések száma.

²⁸ AUÉL, *Házassági jegyzőkönyv*, 1833.

Az egybekelések havi megoszlását megfigyelve megállapítottuk, hogy a legtöbb házassodást az év első három hónapjában kötötték (576 esetben sikerült beazonosítani az egybekelés időpontját, így ez esetben a hónapok tisztázatlansága miatt 16 házassági bejegyzéssel kevesebb került feldolgozásra), amint az a II. táblázatból is kiderül. Mivel az unitárius vallásban nincsen böjti időszak, a farsang körüli hónapokban házasodtak a legtöbben, ugyanis ekkor nem volt annyi mezőgazdasági munka, mint a tavaszi-nyári hónapokban. A három hónap házasságszámának összege enyhén meghaladja az összes házasságkötés felét (53,9%). Ezen egybekelések férfi tagjainak foglalkozása túlnyomó részben a mezőgazdasághoz, földműveléshez kötődött. A november–decemberi egybekelések számának növekedése ugyancsak a település agrár jellegére utal, és a mezei munkák csökkenésével magyarázható, mert ekkor lejárt a betakarodás ideje, az emberek már csak az otthoni csűrökben munkálkodtak. A növekedés márciusig tart, ekkor a legmagasabb a házasságkötések aránya (107 egybekelés a 114 év alatt). Ez a számarány áprilisban csaknem az azelőtti hónap fele, és folyamatosan csökken a nyár közepéig. A legkevesebb házasságot augusztusban kötötték (1,3%), nyilván a nyári mezőgazdasági munkák miatt. Az augusztusi értéket ugyanakkor az a tény is magyarázza, hogy akkor olyanok házasodtak, akik nem mezőgazdasággal foglalkoztak, és volt idejük mulatozásra (pl. egy kereskedő, illetve egy zenész férfi).

Év/hónap	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
1799–1913	104	100	107	56	53	24	19	8	12	12	26	55

I. A házasságkötések számának havi megoszlása Aranyosrákoson (1799–1913)



I. A házasságkötések havi ingadozása Aranyosrákoson (1799–1913)

Települési endogámia és exogámia

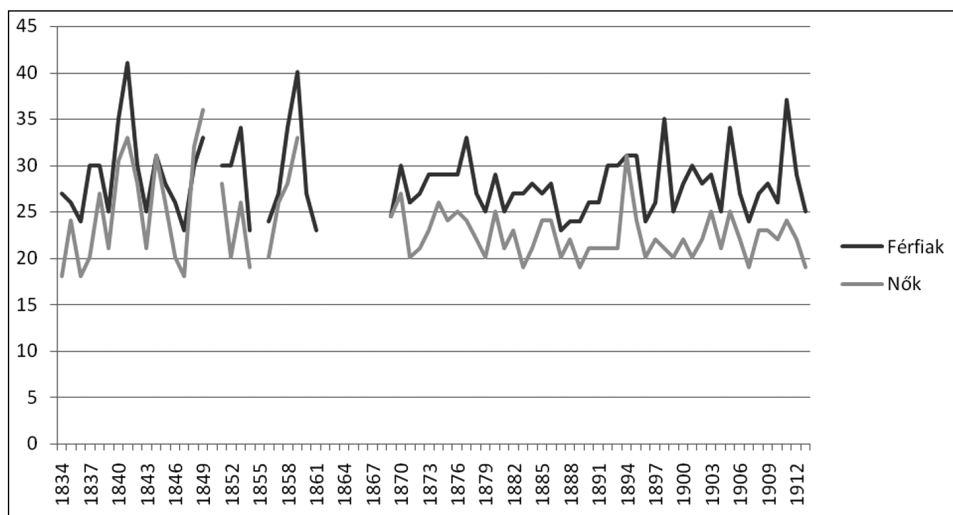
A házasodáskor feljegyzett, a származási helyre vonatkozó adatok vizsgálata is érdekes lehet, ezek által ugyanis megtudjuk, hogy milyen távolságról választanak párt maguknak a házasuló felek. Már a legelső, 1799-es feljegyzett évből is van adatunk a vőlegény és a menyasszony lakóhelyét illetően. Az összes házassági bejegyzést elemezve 247 nem aranyosrákosi lakóhelyű személyről van adat (nagy fölénben a beházasuló férfiak, akik rákosi lányokat, vagy asszonyokat vettek feleségül), ami az összes házasodási bejegyzés 41%-a. Ezen személyek általában a szomszédos településekről származnak (Várfalva, Sinfalva, Csegez, Kövend, Bágyon, Kercesd, Mészkő, Alsó- és Felsőszentmihály), de a feljegyzések a megyéből vagy távolabbról származó személyeket is említenek (Kolozsvár, Szászrégen, Torda, Felvinc, Aranyosgyéres, Aranyosegerbegy, Aranyospolyán, Komjátszeg, Jára, Arad, Erzsébetváros stb.). Az exogámia is létező gyakorlat volt, tehát abban az időszakban is volt migráció az aranyosszéki települések között. Következésképpen feltételezhetjük, hogy a faluból is költöztek el (házasság céljából) mind férfiak, mind nők. Ezen adatokból az is kiderül, hogy a falu lakosai többnyire nem érdeklődtek a falubeli más vallásúak iránt, inkább más településen találtak azonos vallású házastársat.

Az anyakönyvek vezetésének fejlődését jelzi az 1833-as év Aranyosrákoson, ugyanis ettől az évtől vannak adatok a házastársak életkoráról.²⁹ 1913-ig ezt a folytonosságot az 1862–1868 közötti időköz szakította meg – az akkori lelkész ezt nem vezette –, de ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, és a házasságra lépő felek életkorát megfigyeljük (az újránházasulók életkorát is beleszámítva), akkor megállapítjuk, hogy a férfiak átlagosan 27 évesen, a nők átlagosan 23 évesen házasodtak (lásd a 4. grafikon), így a házasuló felek átlagos korkülönbsége 4 év volt.

„A történeti demográfiai kutatások szerint Európa a hajdonok házasságkötési életkora tekintetében kettészakadt: A Trieszt–Szentpétervár vonaltól nyugatra eső területeken a viszonylag késői házasságkötés volt a szokás, ezáltal lényegesen lerövidült az az idő, amelyben gyermeket szülhettek (Hajnal, 1965).”³⁰ Ezen állítással összevetve az adatsorainkat, megállapítjuk, hogy Aranyosrákoson viszonylag fiatalon házasodtak (először).

²⁹ 1832-ben új lelkész került a faluba Czike András személyében, aki több információt jegyzett be az anyakönyvbe, és az őt követő papok is úgy folytatták az iktatást.

³⁰ VARGÁNÉ MATOLCSI Mária, *Amiről az anyakönyv mesél. Szentpéterszeg demográfiai jellemzői 1853–1867 között a református anyakönyv bejegyzései alapján = Bihari Diéta V.*, szerk. MATOLCSI Lajos, Berettyóújfalú, 2004 (Bihari Tanulmányok 11), 161.



2. A házasodáskori életkor nemenkénti megoszlása Aranyosrákoson (1833–1913)

Házasságkötés éve	Férfiak	Nők
1833–1842	29,4	23,7
1843–1852	28,4	25,7
1853–1861	29	24,2
1869–1878	28,3	23,6
1879–1888	26,3	21,9
1889–1898	28,3	21,1
1899–1908	27,7	21,9
1909–1913	29	22

II. A házasodáskori életkor nemek szerint, 10 éves intervallumokra lebontva (1833–1913)

A házaságkötési életkor vizsgálata a nupcialitás kutatásához köthető, ezért vizsgáltam rövidebb időszakonként az egybekelők életkorát (III. táblázat). A házasági életkor kitolódását a bizonytalan gazdasági helyzet okozhatta. Másrészt a munkavállalás miatt eltávozott fiatalok egy részét a fiatalabb korcsoportban levőkkel helyettesítik.

Újraházasodás

Amint azt fennebb is említettem, az esetek 26,3%-ában, összesen 156 alkalommal történt újraházasodás (özvegyiség esetében), ha a nemek szerinti alaku-

lást figyeljük meg, akkor a következő eredményt kapjuk: 89 özvegy asszony és 67 özvegy férfi házasodott újra a tárgyalt periódusban. Ezek a számok is megerősítik azt a tézist, miszerint az özvegyen maradt személyek – főként a nők – új házastárral próbálták folytatni életüket. Az újraházasodás a nevelési és a háztartási mindennapi munkát is megkönnyítette.

Az első bejegyzett elvált újraházasodó, egy asszony, 1815-ben kötött új házasságot. Bő fél évszázados szünet után az elváltak házasodásával az 1870-es évektől találkozunk újra. Összesen 4 elvált férfi és 13 elvált nő újraházasodásáról szolgáltatott adatot az anyakönyvek, tehát összesen 17 eset (az összes házasodások 2,8%-a) volt a tárgyalt periódusban (1799–1913).

Születés

Ami a születéseket, pontosabban a keresztlési bejegyzéseket illeti, ezekre 1768 és 1913 között – kisebb megszakítással az 1785 és 1799-es időintervallumban – 2022 feljegyzésünk van (lásd az 3. grafikont). Feljegyzéseink kezdetben egyszerűek, csak évszám, a hónap és a nap, valamint a megkereszteltek család- és személyneve jelenik meg, elvértve az apa neve. A keresztneveket elemezve gyakran becézve találjuk ezeket. Mint minden korszakban, e kornak is megvolt a maga névdivatja, a leggyakoribb nevek a lányoknál: Zsuzsanna, Julianna, Katalin, illetve az Ágnes. A fiúknál a legelterjedtebbek a következők voltak: Mózes, János, Sándor és az István keresztnév. A megkereszteltek leggyakoribb nevei nagyrészt megegyeznek a 19. század közepére vonatkozó magyarországi kutatás erre vonatkozó adataival.³¹

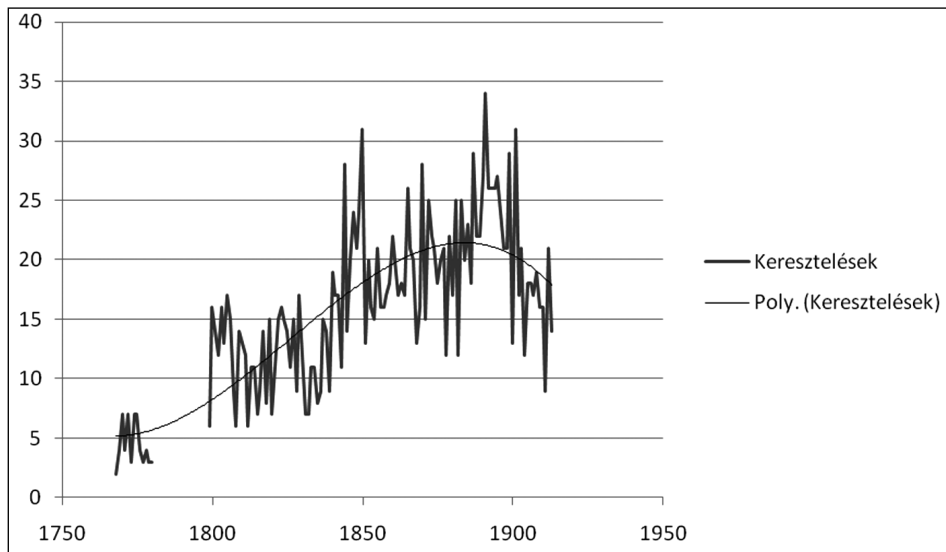
Az első periódusban kevés információt jegyeznek föl a megkeresztelt csecsemőkről. 1799. május 7-étől történt nagyobb változás,³² ugyanis az akkor elindított anyakönyvbe bejegyezték a keresztelt „küsded” apját is, vagy, ha házasságon kívül született, akkor az anyja nevét, illetve azt, hogy törvénytelen ágyból született vagy szerelemgyermek. Ezek közül összesen 63-mal találkoztam (az 1799–1913 közötti időszak születéseinek, szám szerint 1964-nek a 3,2%-ka), melyből 3 alkalommal történt törvényesítés.³³ Itt érdemes megemlíteni, hogy

³¹ Vö. VARGÁNÉ, *Amiről az anyakönyv mesél...*, i. m., 158.

³² „Ad Anno 1799 7^{ma} Maji a Subsepiecus Parochius Balla József a megkereszteltetett küsdedeket következőképpen írta bé...”

³³ A házasságon kívül született gyermeket az apa elismerte és törvényes örökösének fogadta. KAZUSKA Melinda, *Joggyenlőség a házasságon kívül született gyermek esetében*, 12, http://www.glossaiuridica.hu/gi1101/alk/gi1101_alk_kazuska_melinda.pdf. (letöltve: 2014. ápr. 24.) és az 1894. évi XXXIII. törvénycikk; 1904. évi XXXVI. törvénycikk.

olykor, ha magasabb tisztségű vagy különösebb jogállású személynek keresztelték a gyermekét, a tisztségét is megemlégtették (iskolamester, huszárkatona, újparraszt stb.).



3. A keresztelések évenkénti alakulása Aranyosrákoson (1768–1913)

A mintegy másfél évszázad alatt a keresztelések száma növekvő tendenciát mutat, a grafikon csúcsa 1850-ben, 1891-ben, valamint 1901-ben emelkedik 30 fölé. A születésszámok mélypontjait a 19. század első felében, valamint 1911-ben állapítottuk meg (9-nél kevesebb), és ezek az alacsony házassági rátával magyarázhatóak. Másrészt a keresztelések vizsgálatakor azt a tényt is figyelembe kell vennünk, hogy főleg a kezdeti periódusban nem volt pontos és kötelező a születések feljegyzése, főleg a halva született csecsemők esetében nem történt bejegyzés. A növekedést az 1910-es évek születési adatai törlik meg, ekkorra már az elvándorlás is jellemző és a házassági értékek is csökkentek.

Az alábbi táblázat (III. táblázat) összesíti a rendelkezésre álló keresztelési adatokat hónapok szerint. (A keresztelések hónap szerinti ábrázolását lásd a 6. grafikonban.) A fogantatás hozzávetőleges idejét úgy kaptam, hogy a keresztelés időpontjától visszszámítottam 9 hónapot. Ezek az adatok nem annyira pontosak, ugyanis nem minden gyermeket kereszteltek meg közvetlenül a születése után, de a nagy részüket 1-2 hetes korukban igen. Ezek következtében – a táblázat segítségével – megállapíthatjuk, hogy a legtöbb fogantatás hozzávetőlegesen márciusban, illetve júliusban történt, a legkevesebb pedig szeptemberben, az

őszi betakarítás idején. A november–decemberi kiugró születésszám a február–márciusi fogantatásról tanúskodik, melyet egyrészt az e hónapokban kötött magas házasságkötések száma, másrészt a mezőgazdasági munkák mennyiségének alacsony volta magyaráz.

Elmondható tehát következtetésként, hogy a házasságkötést követő hónapokban már fogantatás is történt, amit az időpontok (házasodások és keresztlések) egybevetése bizonyít.³⁴ Úgy az évszakok szerinti, mint az évek különböző számarányú házasságkötései arányosan magyarázzák a születésszámot, ezzel utalva a fogantatások számára is.

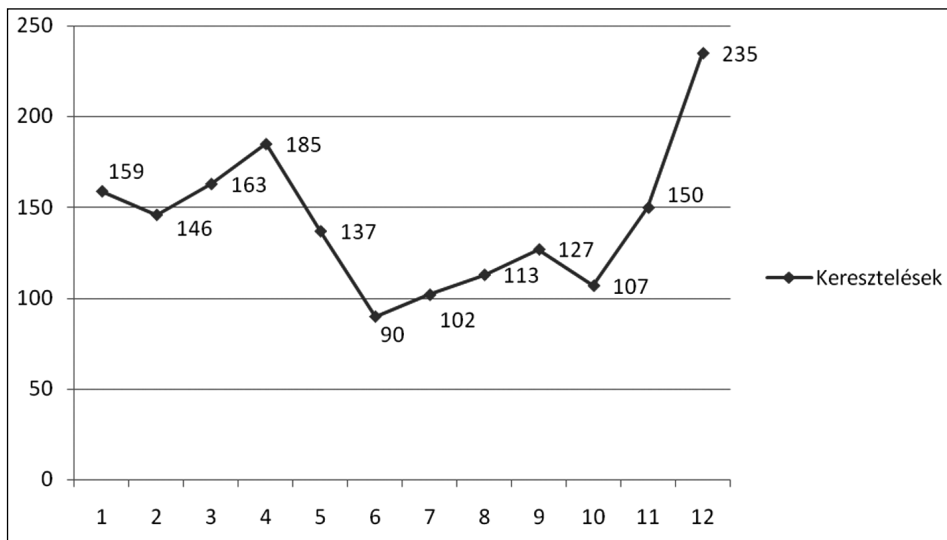
A születés utáni rövid időszakban a szülők megkereszteltették gyerekeiket. A születések számának hónaponkénti ingadozása már nem tanúsít nagyobb mértékű kilengéseket (mint pl. a házasodási kimutatások), de hasonlóképpen más anyakönyvezési számarányokhoz itt is kimutatható a hónaponkénti legkevesebb (jún. – 90) és legtöbb (dec. – 235) keresztlés.

Keresztlés hónapja	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Keresztlések száma	159	146	163	185	137	90	102	113	127	107	150	235
Fogantatás hónapja	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	I.	II.	III.

III. A keresztlések számának havi megoszlása Aranyosrákoson (1799–1913)

1799 és 1913 között 28 fiú és 30 lány az első periódusban, valamint 1010 fiú és 954 lány. Megállapíthatjuk tehát a második adatsor értelmében, hogy Aranyosrákoson is érvényesül az általános biológiai szabályszerűség, miszerint a fiú újszülöttek száma nagyobb a lány újszülöttek számánál. Az ikerszületések száma nem magas, mindössze 4 ikerpárról van bejegyzés. A tárgyalt időintervallumokban 3 esetben lány-lány (két ikerpár egy hét elteltével meghalt, a harmadikból az egyik lány csupán 11 napot, testvére pedig gyermekként, 16 évesen halt meg) és 1 esetben lány-fiú ikerpárról szól a bejegyzés (a fiú 44 évet élt, a lányról nem találtam későbbi feljegyzést, valószínű, más településre ment férjhez). Az egynemű ikerpároknál, esetünkben a lányoknál feltételezhető, de nem bizonyított, hogy egypetéjű ikrekről van szó.

³⁴ Vö. II. táblázat.

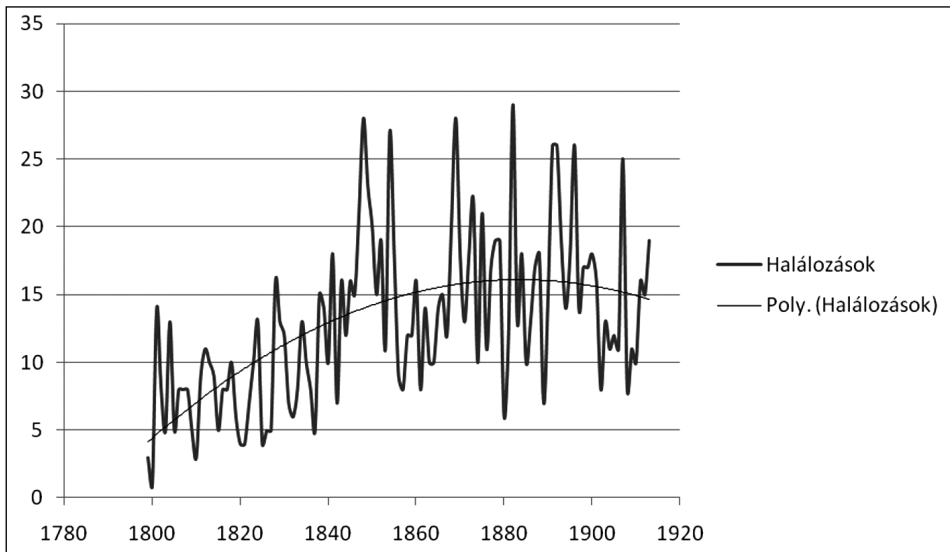


4. A keresztelések hónap szerinti megoszlása 1799–1913 között

Halálozás

A halottas anyakönyv bejegyzései sorrendben a következők: dátum; az elhalt neve, a csecsemőknél és gyermekeknél az apja neve, ha törvénytelen akkor az anyja neve; kora (1815-től rendszeresen) és a halál oka (eleinte csak elvétve, de 1869-től rendszeresen iktatják). Az 1869-ben elindított halottas anyakönyvbe már több információt jegyeztek be, mint például a személy tevékenységére, családi állapotára vonatkozó adatokat, valamint a temetés ideje mellett a halál idejét, a temető lelkész nevét (elvétve a szomszéd települések – Várfalva, Kövend, Csegez – lelkészei végzik a szertartást), a halál okát, valamint találunk megjegyzés rovatot is (amelybe sajnos kevés alkalommal írtak, általában balesetkor vagy öngyilkosság esetén).

A halálozási bejegyzések 1799 és 1913 között összesen 1496 személyről tesznek említést (lásd a 7. grafikont). Ha ezt a számot kivonjuk az ugyanerre az időközre vonatkozó születési/keresztelési bejegyzések számából, esetünkben 1964, akkor megkapjuk a természetes szaporulatot, ami 468 lélek/114 év, az összes születésnek a 23,8%-a.



5. A temetések évenkénti alakulása Aranyosrákoson (1799–1913)

Az alábbi táblázatból (IV. táblázat) megfigyelhetjük a temetések számát 10 évente összesítve, valamint az évi átlagos halottszámot az adott időközben. Az 1890–1899-es időközi magas (192 temetés) halandóságot a járványbetegségek okozták, amelyek a fiatalok közt is szedték áldozataikat. E kimagasló értéket egy figyelemre méltó alacsony halottszám követi (133 temetés), amely feltételezhetően a betegségek hatásosabb kezelését, valamint az orvosi ellátás elterjedését jelzik.

Évtized	Halottak száma	Átlagos halottszám
1799–1809	78	7,8
1810–1819	79	7,9
1820–1829	81	8,1
1830–1839	98	9,8
1840–1849	166	16,6
1850–1859	151	15,1
1860–1869	147	14,7
1870–1879	168	16,8
1880–1889	143	14,3
1890–1899	192	19,2
1900–1909	133	13,3

Évtized	Halottak száma	Átlagos halottszám
1910–1913	60	6
Összesen	1496	

IV. A halottak számának alakulása 10 évente Aranyosrákoson (1799–1913)

A legkisebb érték a táblázatban 60 ugyan, de ez csak három évre vonatkozik. A tényleges tízévenkénti számítások alapján a legkisebb temetési értéket (78) 1799–1809 között számoltuk. Az ezt követő periódusban a halottszám a település lélekszámával arányosan növekedési tendenciát mutat a századfordulóig, azt követően csökkenésnek indul.

Ha a temetett személy életkorát vesszük figyelembe, megfigyelhetjük, hogy a 19. század elején csak az idősebb személyek életkoráról tesznek említést forrásaink. Az átlagos elhalálozáskori életkor (csak a felnőttek és idősek életkora, 1799–1815 között) eléri a 64 évet. Ebben a időben a gyermekhalandóság száma magas (nincsenek gyógyszerek, oltások, orvosok), így a halottas anyakönyvben a időskori halálozás mellett a gyermekhalandóság is nagymértékben jelen van. A gyermekek életkorára ekkor még nincsen pontos adatunk, csak a nemére utaló „kised lány”, „fiacskája”, „csecsemő fia/lánya” utal, olykor előfordul a „magzatja” kifejezés. Az 1815 utáni átlag (a csecsemők életkorát felfele kerekítve 1 évre) 36 év volt Aranyosrákoson (1816–1833 között).

Érdekességképpen említjük meg, hogy találhatóak a temetett személy jellemére, foglalkozására vagy ingóságaira vonatkozó adatok is, mint például: „jó ember vala”, „elméjében megháborodott”, „jeles zenész lévén”, „1848-ki szabadság harc idején honvéd volt”, „jó sírásó” vagy „hat közhasználatú marha ura volt” feljegyzésekkel.

A halál okát szintén elvtve jegyezték fel, van, aki fáról esett le, de számos az öregségi és más betegsége (láz, hurut, toroklob, vérhas, himlő, aszkór stb.) utaló halálozási bejegyzés is. A halálozások okát rendszeresen és folyamatosan az 1869-től Létay Máté kezdte vezetni az általa beiktatott új anyakönyvbe. Az életkor jegyzésére 1815-től kezdődően vannak rendszeresebb adataink, így a gyermekhalandóság is ettől az évszámtól kezdve lehet adatolni.

A temetések hónaponkénti aránya az év elejétől a végéig csökkenő tendenciát mutat, a legtöbb temetés januárban történt. A halál ideje és a temetés ideje a csecsemőknél gyakran az első, felnőttek esetében pedig a második nap történt, így ezen adatok pontosabbak a keresztelési feljegyzéseknél (M. 2. grafikon a mellékletben). A téli hónapok nagy arányú halálozásának nagyrésze a légzőrendszer különféle gyulladással betegségeire vezethető vissza (népies nevükön torok-, tü-

dőlob stb), míg a nyári halálesetek többségét főként a fertőző gyomorbetegségek okozták. A tárgyalt periódus elején csak a középkorú és az idős személyeknél jegyezték fel a halál okát, ami az elenyésző számú balesetek mellett (fáról esett le, folyóba fulladt) az öregség volt (öregségi elgyengülés). Az 1835-ös év második felétől rendszeresebben feljegyzik az elhalálozások okát, így ettől az évszámtól kezdve valamivel tisztább képet kaphatunk ezekről. Az 1835–1913-az időközben (összesen 1212 haláleset) a leggyakoribb a természetes halál volt, szám szerint 125 (10,3%), de ide számíthatjuk a hosszas „sinlődés” vagy hosszas betegség általi halottak 49, valamint az öregségi végkimerülés/elgyengülés 50 esetét is. Himlőben főleg a gyermekek haltak meg, de felnőtteket vitt el a ragály, összesen 21-en haltak meg himlőben. A gyermekhalandósághoz sorolható a gyengeség is 24 esetben (sok különböző megnevezésű azonos betegség van). Két csecsemő esetében a következő bejegyzés áll: „pap és kántor nélkül” temették, egy esetben pedig harangozás nélkül, ugyancsak csecsemő halottnál, melyek közül csak egy esetében magyarázható azzal, hogy ún. szerelemgyermek volt.

A halálesetek között összesen 8 volt baleset következménye (fáról esett le, szekér elütötte, „egy nagy fa ütötte agyon a havason”, „gonosz ember által okozott tűzben elégvén”, vízbe fulladt, „véletlen lövés következtében” stb.), és 5 alkalommal öngyilkossággal (az ismertek között: mérgezés, „a hivatalos orvosi vizsgálat szerint ő felakasztás következtében halt meg”, „életunalom”). A feljegyzések között összesen három alkalommal találkoztam fiatal nők (21, 26 és 27 évesen) szülés okozta elhalálozásával, amiből egy alkalommal feljegyezték hogy „a gyermek életben maradt”; érdekes módon a legfiatalabb esetében azt is megemlítette a lelkész, hogy „megesett nő” volt.

Az 1869-ben elkezdett halottaskönyvet azért is tekintjük fontos adatközlő forrásnak, mert ebben a temetettek foglalkozására nézve is feljegyzéseket találunk. A mesterségek mellett különféle megélhetőségi formákat is megemlít az anyakönyv. A leggyakoribb foglalkozás a „földész”, vagyis mai megnevezéssel földműves volt, de nem kevés számban voltak kovács, csizmadia, fazakas, napszámos és zenész foglalkozásúak is. Utóbbiak minden bizonnyal cigányok lehetnek.

A kolera, „százazrek halála”³⁵ kis mértékben volt jelen a településen. Az európai szintű pandémia (járványos időszak) 1831-ben érte el Magyarországot, az orosz csapatok által a lengyel területeken keresztül. Aranyosrákosra sem ez, sem az 1848-as járvány nem ért el (nincsen feljegyzés), viszont az 1872–73. évi igen.

³⁵ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, 2001, 310.

„A járvány első hulláma télen lecsöndesedett, a következő év áprilisában azonban több országrészben ismét fellángolt, szeptemberig pedig már az egész országrészt végigpusztította.”³⁶ Aranyosrákoson öt személyt temettek el a kolera okozta halál miatt. Azt az általános megfigyelést, hogy nyáron pusztított a legnagyobb mértékben a kolera, igazolják a rákosi feljegyzések is. Az öt halottból négy júliusban és egy augusztusban halt el. De ezen személyeknél valószínű, az öregség is közrejátszott, ugyanis az életkoruk átlaga 57 év volt.

A halottas anyakönyv 9. lapján az ezelőtt kétszáz éve a falut sújtó időjárási viszonyokat örökítette meg a lelkész, utalva a bekövetkezett károokra, éhségre, amelyek az étkezési szokásokat is befolyásolták. Beszéljen tehát a bejegyzés, amely betűhíven átírva, az eredeti sortördéssel a következő:

B. [bejegyzés] Az 1813dik Esztendőben a szörnyü/
nagy és Sürü essőzések miatt Semmi bor nem/
termett és 1814 Apprilis 29. 30 és Majus/
Iső napján terdig érő ho esett ismét 11ma/
Maji viszont nagy havazás és 15ta Maji
igen nagy fagy lévén a Szőlököt Gyümölcs/
Fákat Semmivé tette mely miatt bor/
nem léte miatt Pálinkával éltenék az/
Emberek e mellett aratásig az ország=[-]/
nak nagy resziben kivált a Maroson in/
nen a Szegények között nagy éhség és ebből/
Szokatlan eledelekkkel valo élés következett./

Gyermekhalandóság Aranyosrákoson

Az aranyosrákosi gyermekhalandóságot 1815 és 1913 között tudjuk részletesebben vizsgálni. A 98 év alatt összesen 1376 névvel találkozunk, melynek 39%-át a 10 év alatti gyermekek tették ki. Ahogyan azt az összesített számadatokból (lásd a VI. táblázat) is láthatjuk, az említett időközben a legkimagaslóbb értéket a csecsemőhalandóság mutatja, ez ugyanis kiteszi az összes halott csaknem 21%-kát. Ezt a magas számarányt ugyancsak az orvosi ellátás, az oltások hiánya okozhatta. Az elemzett időszak elején egyáltalán nincs utalás az orvosi ellátásra, az első oltási feljegyzést is csak 1854 áprilisában írták be a regiszterbe a következőképpen: „eddig be vagynak oltva hímlővel”. Az oltásról való feljegyzés

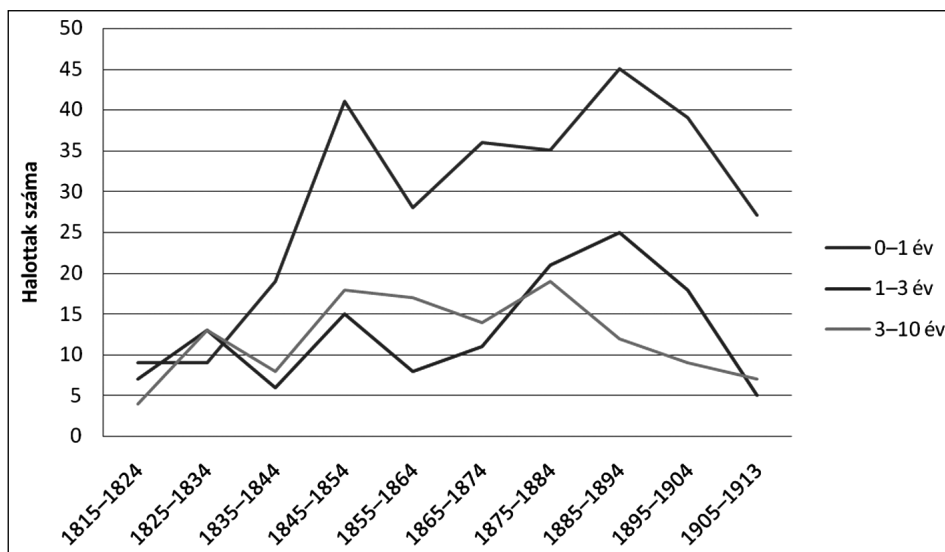
³⁶ *Uo.*, 312.

összesen hatszor jelenik meg, az 1859, 1861, 1864, 1866 és 1868-as években, minden esetben az év közepe táján. Ezekből az adatokból csak arra következtethetünk, hogy a megkeresztelt gyermekek eddig, vagyis visszamenőleg mindegyik be volt oltva. Az 1–3 illetve 3–10 éves gyermekek halandóságának aránya eléri az előbbieknél a 9,3, utóbbiaknál pedig a 8,7%-ot.

1 év alatt	1–3 év	3–10 év	Összesen
288	129	121	538

V. Csecsemő- és gyermekhalandóság Aranyosrákoson 1815–1913 között

A 6-os számú grafikonból kiemelkedő az 1845 és 1854 közötti magas csecsemőhalandóság, melynek oka nem derül ki az anyakönyvekből, csak az 1, illetve 3 évnél nagyobb gyermekeknél jelenik meg legtöbbször a himlő és a „petecs” mint a halál bekövetkeztének az oka. Az 1900-as évekre ugyanaz az érték csökkenni kezd, ugyanis már a kórházak, orvosi ellátás és a gyógyszerek is elterjedtek, az ekkori legmagasabb lélekszám elérése is ezzel magyarázható.



6. A csecsemő- és gyermekhalandóság 10 évenkénti ingadozása Aranyosrákoson 1815–1913 között

1891-ben a csecsemőhalandóság értéke elérte a legmagasabb számot, akkor 12 egy éven aluli gyereket temettek el. Az anyakönyvek szerint a halálokok a veszületett gyengeség (9), skarlát, szívnyomulás és „gyomorsikulás” volt. Ez a szám növeli az alább bemutatott táblázatban az 1890–1899 között mért értéket. A következő táblázatban (VII. táblázat) megfigyelhetjük a csecsemőhalálok arányát az összes halottszámhoz viszonyítva az 1820-as évektől a kutatási periódus végéig.

Év	Az egy éven aluli halottak aránya, %
1820–1829	11,1
1830–1839	14,2
1840–1849	20,4
1850–1859	20,5
1860–1869	19,7
1870–1879	22,6
1880–1889	22,3
1890–1899	31,2
1900–1909	18
1910–1913	20

VI. Az egy éven aluli halottak számaránya az egy évtized alatt elhalálozottak számához viszonyítva (1820–1913)

Összegzés

A tanulmány célja Aranyosrákos népességtörténetének 1768–1913-ig terjedő időszakának felvázolása volt. Annak ellenére, hogy egyes problémakörök vizsgálata során az adatok hiányában az elemzés nem lehetett teljes mértékű, az eredmények hozzájárulnak egy közösség múltjának jobb megismeréséhez.

Kutatásunk eredményeként sokszínű, vegyes képet kaptunk. A táblázatok és grafikonok alapján összesítést készíthetünk Aranyosrákos 19. századi népmozgalmáról. Megállapítottuk tehát, hogy egyfelől a házassági ráta miként befolyásolta a születésszám alakulását, majd aztán ezt az összeget a temetések számához viszonyítottuk. Az M. I.-es táblázatot elemezve (Házasságok, születések és temetések, valamint a természetes szaporulat 10 évenkénti számsorai Aranyosrákoson (1799–1913) lásd a mellékletben) láthatjuk, hogy ezek a folyamatok miként befolyásolták a természetes szaporulatot. Az adatsorokat 10 évente

összesítve (1799 és 1913 között) változó eredményeket kaptunk. Voltak olyan évek, amelyekben nincsen természetes szaporulat, de olyan évek is voltak, amelyekben ezen mutatók figyelemre méltóan magas összeget adtak. 1880 és 1889 között a házasságkötések (63 egybekelés) és a születések számának (213 keresztelés) eredményei nagyobbak az átlagosnál. A halottak száma viszont aránylag alacsony (143 temetés), így ebben az évtizedben a természetes szaporulat elérte az elemzett periódus legmagasabb számarányát, a természetes szaporulat ekkor (1880 és 1889 között) 70 volt. Utána viszont az ingadozások ellenére is, csökkenő tendenciát tapasztalhatunk.

Aranyosrákos népesedéstörténetének vizsgálata jelentős mértékben megerősíti a szakirodalomból ismert képet, de érdekes részeredményeket is szolgáltatott, ilyen például, hogy eltérően a katolikus falvaktól, a fogantatás a böjti hónapokban volt a legmagasabb, de a férfiak házassági életkora is magasabb az átlagosnál. A házassági anyakönyvek vizsgálata során mind az endogámiára, mind az exogámiára példát találtunk. A házasuló felek a korai időszakban elsősorban Aranyosrákosról vagy a szomszédos településekről, a későbbiekben egyre távolabbi helységekből választanak házastársat.

A dolgozat adós marad az ismertetett adatok mélyebb elemzésével, de ez majd csak a következő szakaszban, az adatok nominális elemzése révén, a családrekonstrukciós módszerrel lesz megvalósítható. A családlapok elkészítésével és a családrekonstrukció eredményeivel még pontosabb képet kapunk majd a település népességtörténetéről, mivel így még több szempontból vizsgálhatóak az adatok, és finomabb eredményeket kapunk. Bár csak az unitárius vallásúakra terjedt ki a kutatás, az eredmények segíthetnek a tágabb régió történeti demográfiai kutatásában. Fontosnak tartom a továbbiakban a településen jelenlevő más felekezeti lakosokra (református, görög katolikus stb.) is kiterjeszteni a vizsgálatot, és folytatni a demográfiai adatok kutatását és elemzését. Továbbá hasznosnak tartom a környékbeli települések anyakönyveinek a vizsgálatát és azok adatainak az összevetését a fentebbi eredményekkel.

A kutatások eredménye hozzájárul mind Erdély, mind Magyarország településeinek demográfiai szerkezetének, népmozgalmának mikroszintű elemzéséhez, ami által egy átfogóbb képet kapunk a távolabbi múlt népességének történetéről.